

РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ХАРАКТЕР МІЖДЕРЖАВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Кривель В. А., Волківський М. А.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку системи міжнародних відносин у світі відбуваються суттєві зміни. Науковці виокремлюють дві основні тенденції, що перебувають у кооперації: перша – погіршення прискореного процесу глобалізації, друга – зростання регіональної та субрегіональної інтеграції. На даний момент майже всі країни світу беруть участь хоча б в одній діяльності міжнародного регіону, перевага надається саме регіональним або субрегіональним системам. Це зумовлено складною процедурою інтеграції в глобальні міжнародні системи, великою кількістю вимог до кандидатів та імперативністю. Щодо регіональної політики слід зазначити багаторівневність, а саме: локальність, глобальність та регіональність.

Локальний рівень розкриває регіональну політику держави, на глобальному рівні відбувається взаємодія між державами в рамках міжнародної системи в цілому, на субрегіональному рівні будуються відносини між державами всередині великих регіонів.

Перевага регіонального чинника в міжнародному регіоні зумовлена багатьма чинниками. По-перше, процес глобалізації змінив регіональні центри впливу, претендуючи на владу; по-друге, регіональна інтеграція, через державу, залишає за нею право приймати рішення, в цьому проявляється диспозитивність; по – третє, регіон завжди може бути зручним для міждержавної інтеграції, що особливо важливо в умовах глобалізації: за останні роки з'явилася велика кількість зовнішньополітичних проєктів побудови регіонів, що ставить перед дослідниками питання про перспективи залучення до цього процесу різних держав.

Чорноморський регіон являє собою критично важливий і цікавий геопростір, де триває значна конкуренція регіональних сил, як національного, так і міжнародного, характерів. Наприклад, енергетична конкуренція та волатильність ринків примушує таких антагоністів як Туреччина (член НАТО) та Росія до співпраці. Болгарія (теж член НАТО), мусить миритися із війною Росії в регіоні та не дозволяє собі підвищувати рівень національної безпеки. Подібна ситуація складається із Румунією, Молдовою, Грузією та іншими країнами. Не буде

помилковим стверджувати, що саме цей геопростір стане місцем наступних військово-політичних протистоянь.

Питання дослідження правових проблем, відносин та безпеки в Чорноморському регіоні досліджували та досліджують: В. Давидова, С. Глебов, Р. Ахмедова, А Хевцуріані, М. Іванович, Г. Перепелиця, Т. Анцупова та багато інших.

1. Умови формування Чорноморського регіону як геополітичного простору

Динамічні зміни геополітичної структури світу, поява нових тенденцій та зміни підходів до вивчення політичної картини світу на всіх рівнях – від глобального до регіонального, та відповідно формуванню нових розробок у політичній географії, для багатьох європейських країн, як і для України, Чорноморський регіон відіграє важливу геополітичну роль, питання безпеки якого, зараз стає все більш актуальним.

Історію треба завжди розглядати з усіх сторін, беручи до уваги джерела різних країн для всебічного розуміння формування, створення і розвитку певного регіону. Серед науковців країни-агресора поширене спірне і не достовірне бачення Чорноморського регіону. Його можна назвати російськоцентричним. Воно розглядає цей регіон як російську сферу впливу, починаючи ще з давньоруських часів. За такого бачення Україна – це держава, яка має пізній розвиток освітнього, соціально-політичного та культурного життя. Подібні заяви лунають і від офіційних представників країни-агресора, включаючи президента. За такого підходу Україна – лише околиця великого «російського світу». Чорне море – стратегічне море і займає унікальне становище. Воно пов'язане з іншими морями через два вузькі виходи: Босфорську протоку і внутрішнє Мармурове море. Чорноморський регіон привертає все більше уваги у рамках ширшого євроатлантичного регіону¹.

Туреччина здійснює контроль над Босфорською протокою згідно з конвенцією Монтрю від 1936 року. Понад 80 років ефективно функціонує своєрідний режим, передбачений цією конвенцією. Він забезпечує свободу морських торговельних перевезень через протоку, а також регулює проходження, присутність та час перебування військових кораблів у Чорному морі.

Чорне море ніколи не було місцем великих зіткнень чи навіть конфліктів під час усього періоду холодної війни. Прибережними державами були колишній Радянський Союз, Румунія, Болгарія та

¹ Гурковський В. І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 25.00.02. Київ, 2004. 20 с.

Туреччина. Тобто одна країна – член НАТО проти трьох членів Організації країн Варшавського договору, один із яких був другою супердержавою у світі. Мир забезпечувався завдяки стриманості всіх сторін. Крім цього, винятковий режим конвенцій оберігав Чорне море від перебування у центрі міжнародної уваги. Постійність політики Туреччини щодо доступу до Чорного моря військових кораблів інших неприбережних країн служила підтримкою давнього регіонального балансу².

З огляду на сьогоденні обставини, слід чітко розрізняти поняття морська область Чорного моря та ширший Чорноморський регіон. Морська область оточена шістьма прибережними державами. Три з них є членами НАТО, а решта – партнери НАТО. Більш широкий регіон утворює невід’ємну частину регіону, що включає Балкани, Кавказ, а також Середземномор’я, що досягає Близького Сходу.

Виклики, що з’являються в цих регіонах, є різними як за природою, так і за масштабом. Морська область є відносно вільною від певних ризиків. Приморські держави мають ефективні засоби стримування ризиків, які можуть виникнути. З іншого боку, ширший регіон включав певну кількість заморожених конфліктів, як-от Нагірний Карабах, Абхазія, Південна Осетія та Придністров’я, а також проблеми, що стосуються енергетичної безпеки та демократизації. Ширший Чорноморський регіон охоплює країни регіону, які оточують Чорне море і не обов’язково межують із морем. До цього регіону можуть входити нерегіональні країни³.

Важливо приділити належну увагу цим відмінностям між морською областю та ширшим Чорноморським регіоном, щоб правильно аналізувати виклики та розробляти відповідні способи та засоби для залягодження проблем кооперативним способом.

Три набори цілей є невід’ємними стовпами стратегічних інтересів Чорноморського регіону як складова частина євроатлантичного регіону. А саме:

1) демократія та ринкові економічні реформи: розширення політичних свобод, верховенство права та дотримання прав людини; покращення функціонування ринкової економіки;

2) енергетика та торгівля: мережі численних нафто- та газопроводів; збільшення обсягів торгівлі через розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури; спрощення візового режиму, щоб сприяти товарообігу, інвестиціям та туризму;

² Запорожець Т. В. Нормативно-правове забезпечення державних механізмів запобігання та врегулювання етнополітичних конфліктів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 12. С. 92–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_12_27

³ Тассинарі Фабріціо. Синергія чорноморської регіональної кооперації. URL: www.harvard-bssp.org/bssp_rus/publications/225 (дата звернення: 12.12.2022).

3) безпека: боротьба з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням зброї масового знищення, збільшення співробітництва з питань безпеки на кордонах та цивільно-військового реагування у випадках надзвичайних ситуацій; вирішення конфліктів⁴.

Більше 20 років тому було розпочато ініціативу щодо створення Організації чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Ініціатива базувалася на ідеї, що збільшення економічної співпраці серед країн Чорного моря сприятиме досягненню стабільного економічного розвитку та посилення стабільності у регіонах. З того часу ОЧЕС розвинулася у зрілу регіональну організацію із широкою інституційною основою. 1999 року вона трансформувалася в регіональну організацію.

Європейська комісія з комунікації до Ради ЄС від 4 грудня 2006 року висловила «очікування встановлення регулярного діалогу з ОЧЕС на рівні міністрів закордонних справ». Єврокомісія також наголосила, що Росія та Туреччина є її засновниками, і це є вирішальною перевагою, що може суттєво зробити внесок в успіх розвитку Чорноморського регіону.

Слід зазначити щодо безпекової ситуації в Чорноморському регіоні. Щоб уникнути прогалин безпеки в морській області Чорного моря, 1 березня 2004 року турецький військово-морський флот ініціював операцію «Чорноморська гармонія». До участі в цій операції були запрошені усі прибережні держави. Російська Федерація приєдналася у грудні 2006 року. 25 квітня 2007 року набрав чинності протокол щодо участі України в операції «Чорноморська гармонія»⁵.

Операція «Чорноморська гармонія» є схожою ініціативою з операцією НАТО «Активні зусилля» і спрямована на стримування, зупинення та попередження загрози тероризму, а також незаконної контрабанди зброї масового знищення. Ініціатива полягає у проведенні періодичних місій спостереження, супроводу, а за потреби – і висадки на підозрілі кораблі.

Безпекова політика України тривалий час слугувала стримуючим фактором для російських амбіцій у чорноморському регіоні. До спроби незаконної анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополь у 2014 році регіону приділялася незначна увага як урядів західних країн, так і власне наукової та експертної спільноти.

⁴ European Commission. The EU Maritime Security Strategy Action Plan 2020 Implementation report. 2020. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rcct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=-&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEWjnnNb7z6P9AhXMiP0HHZ3gBmoQFn0EACAcQAQ&url=https%3A%2F%2Focceans-and-fisheries.ec.europa.eu%2Fsystem%2Ffiles%2F2021-03%2F0eumss-factsheet-swd-2020-252_en.pdf&usq=AOvVaw1uPXqkzjNf7uZsTxM3nSWn (дата звернення: 12.12.2022).

⁵ Висоцький А. Ф. Регіоналізм в міжнародно-правовому регулюванні морської діяльності держав : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 1986. С. 18.

Чорноморський Флот Російської Федерації, модернізація якого унеможлилювалася двосторонніми українсько-російськими угодами про тимчасове базування, передусім був загрозою для країн «Бухарестської обіцянки» 2008 року, ніж для інших держав регіону. Для України неактивована воєнна загроза перебувала на другому плані у порівнянні з війною невоєнними засобами: агресивним вкорінюванням російських спецслужб, розгортанням інструментів «м'якої сили», підготовкою відцентрових сил, переформатуванням свідомості за допомогою засобів масової інформації, посиленням економічної присутності як важелю впливу на країну.

США та Європа до 2014 року загострювали свою увагу на Схід, маючи надію, що Росія не порушуватиме міжнародних договорів. Турецький фактор був запобіжником зміни регіонального status quo, принаймні з точки зору врахування інтересів західних потуг⁶.

Після анексії Криму безпековий ландшафт Чорноморського регіону змінився – територія, якій Росія створює загрозу, розширилася. Науковці зазначали, що після анексії Криму у 2014 році та його подальшої мілітаризації в перспективі безпеки йдеться скоріше про «широкую зону Чорного моря – Середземного моря», адже військові можливості, розташовані в Криму, використовуються Росією в Середземномор'ї, насамперед у Сирії. Нова концепція стримування й оборони для євроатлантичного простору, яку розробляє НАТО, насправді є відповіддю на те, що Росія стала загрозою.

Як відомо, ООН об'єднує низку регіональних систем колективної безпеки, створення яких передбачено роз. VIII Статуту ООН. Так, у п. 1 ст. 52 зазначено: «Ця Хартія жодним чином не перешкоджає існуванню регіональних угод або органів для вирішення таких суперечок, що стосуються підтримання міжнародного миру та безпеки, які підходять для регіональних дій, за умови, що такі угоди або органи та їх діяльність сумісна з цілями та принципами Організації». Стаття 53 дозволяє Раді Безпеки використовувати такі органи або угоди для здійснення примусових заходів і забороняє здійснення таких заходів без відповідного дозволу. А в ст. 54 передбачає обов'язковість інформування про дії, які плануються або здійснюються з метою підтримання міжнародного миру та безпеки⁷.

⁶ Global Peace Index 2011. Methodology, Results and Findings. Institute for Economics and Peace, p.22. URL: www.visionofhumanity.org (дата звернення: 12.12.2022)

⁷ Біла К. О. Особливе партнерство Україна – НАТО як проблема національної та європейської безпеки : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Нац. Акад. наук України; Інститут світової економіки та міжнародних відносин. Київ, 2002. 14 с.

Стаття 53 допускає створення відповідних регіональних органів та укладення регіональних угод. У міжнародно-правовій літературі ці терміни досить часто використовують як синоніми, або ж для їх позначення послуговуються єдиним терміном «регіональні організації».

З точки зору структурного подання змісту регіональної безпеки можна виділити три підходи. По-перше, це поділ регіональної безпеки на ряд її складових підсистем, диференційованих за сферами безпеки, а саме: економічною; політичною; інформаційною; духовною; демографічною; екологічною; продовольчою; енергетичною; терористичною, громадською, військовою та інше⁸.

По-друге, система регіональної безпеки представляється у вигляді трирівневої системи, де виділяються: національний, регіональний та територіальний (локальний) рівень. По-третє, структуру регіональної безпеки можна розглядати у вигляді певної системи її елементів. До цієї системи входять: суб'єкти та об'єкти регіональної безпеки, предмет забезпечення регіональної безпеки, технології забезпечення регіональної безпеки, правові, економічні, організаційні та соціальні засади забезпечення регіональної безпеки.

Так, диференціація регіональної безпеки на окремі підсистеми дозволяє чітко визначити конкретні напрями її забезпечення, виробити специфічні методи та забезпечити належні засоби, що дозволяють ефективно відстежувати потенційні загрози, факти виникнення небезпек, динаміку їх розвитку, оперативно та якісно здійснювати ліквідацію наслідків реалізованих загроз. У цьому сенсі структура регіональної безпеки дуже складна і багатоаспектна. Вона включає всі ключові сфери життєдіяльності регіону, які зумовлюють його нормальний розвиток. Кожній такій сфері регіональної безпеки відповідають свої кошти, методи та способи протидії регіональним загрозам, а також система суб'єктів системи регіональної безпеки. Скажімо, технології забезпечення продовольчої безпеки, і суб'єкти, що залучаються у зв'язку з цим, значно відрізняються від аналогічних елементів забезпечення громадської безпеки. Кожній із зазначених сфер забезпечення регіональної безпеки адресується своя правова, економічна, політична, організаційна та соціальна основа⁹.

Структура регіональної безпеки може бути представлена у вигляді системи інтересів, виражених по вертикалі та горизонталі.

⁸ Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (14). / ред. кол.: І. В. Артьомов (голова) та ін. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. 236 с.

⁹ Снигір О. В. Відносини України та ЄС у контексті формування безпекового сегмента чорноморської політики Євросоюзу. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3 (8). С. 192–201.

Перший блок структури регіональної безпеки містить у собі досить суперечливі моменти, що викликають дискусію як серед учених, так і практиків, які безпосередньо беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Даний дискурс визначається тим, що далеко не завжди на регіональному рівні можна чітко виділити відокремлені регіональні та федеративні інтереси. Наприклад, регіональна зацікавленість у безпеці політичної сфери життєдіяльності суб'єкта держави розглядається одночасно як предмет національної безпеки. Фактично, об'єкти національної та регіональної безпеки завжди збігаються, а у виняткових випадках об'єкти національної безпеки розглядаються в більш широкому розумінні. Таким чином, за наявності одного об'єкта охорони, між національним центром та регіонами виникає проблема взаємодії. Складність такої взаємодії полягає в тому, що далеко не завжди регіональна влада здатна адекватно реагувати на загальні загрози, що виникають. Понад те, за певних стадій розвитку політичних погроз, регіональна влада сама стає об'єктом впливу системи національної безпеки. У зв'язку з цим прихильники «чистої» системи національної безпеки стверджують, що регіональна безпека не може розглядатися як самостійна система і є складовим елементом системи національної безпеки. Створення системи регіональної безпеки призводить лише до формування дублювання функцій органів державної влади. Однак у науковій літературі все більше прихильників знаходить позиція, згідно з якою регіональна система безпеки має формуватися як окрема підсистема національної безпеки. Як докази на користь даної точки зору наводиться твердження про те, що регіони мають спільні інтереси, що зумовлює їх обов'язкову участь у системі національного захисту. До того ж система регіональної безпеки, з точки зору оперативності управління та розуміння специфічних особливостей регіональних загроз, його на порядок вище, ніж система національної безпеки¹⁰. Тим часом виходом з ситуації, що склалася, може стати чітке законодавче визначення не тільки меж компетенції органів регіональної та національної безпеки, а також встановлення порядку їх взаємодії, а й визначення стадійності загроз.

Другим блоком структури регіональної безпеки розглядається система регіональних інтересів по горизонталі. Однак у цьому розподілі існують певні проблемні аспекти.

Так, у науковій літературі досить часто проблема регіональної безпеки представляється одномірною, без урахування специфіки регіонального поділу та регіональних зв'язків. Тим часом, реалізуючи

¹⁰ Fabrizio T. The European sea: Lessons from the Baltic Sea region for security and cooperation in the European neighborhood. *Journal of Baltic Studies*. 2010. Iss. 36. P. 387–407.

завдання побудови регіональної системи безпеки, необхідно врахувати, що поряд з адміністративними (формальними) регіонами виділяються політичні (фактичні) регіони, і ці два поняття не завжди збігаються.

Морська доктрина України на період до 2035 року¹¹ була розроблена у 2009 році Міністерством транспорту та зв'язку України та НАН України. У відповідності до Морської доктрини України, морська діяльність відіграє особливу роль в економіці України через наступні чинники: географічне положення України, протяжність прибережної зони, рівень розвитку національної економіки, економічні зв'язки з іншими державами. Українське Причорномор'я відіграє важливу роль у реалізації національних інтересів України, який за розмірами, економічним та науково-технічним потенціалом являється один із найважливіших регіонів України.

Наступним, мабуть, найбільш складним підходом до розуміння структури регіональної безпеки є її поділ на окремі елементи, що становлять цілісну систему безпеки. У загальному вигляді об'єктами регіональної безпеки виступають інтереси особистості і держави на регіональному рівні, що піддаються зовнішнім і внутрішнім загрозам. У більш детальному вигляді дані інтереси предметно втілюються в нормальному функціонуванні всіх органів державної влади, різної інфраструктури, громадських інститутів, дотриманні прав і свобод людини і громадянина¹².

Аналіз численних суб'єктів регіональної безпеки дозволяє диференціювати їх за низкою підстав. Так, можна говорити про існування суб'єктів, що виконують прямі функції щодо забезпечення регіональної безпеки та суб'єктів, що здійснюють непряму підтримку зазначеної функції.

Узагальнюючи вище викладене, необхідно відзначити, що структура регіональної безпеки є досить складним об'єктом дослідження, що має багаторівневу характеристику. Всі названі системи, підсистеми, рівні регіональної безпеки взаємопов'язані. Таким чином, поточною проблемою в структурі регіональної безпеки є не тільки повне відтворення всіх необхідних елементів безпеки, але і встановлення якісної, оптимальної безпеки.

¹¹ Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: Постанова КМУ від 7 жовтня 2009 р. № 1307 / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.12.2022).

¹² European Union External Action. *Black Sea Synergy*. 2019. URL: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/346/black-sea-synergy_en (дата звернення: 12.12.2022).

2. Чорноморський регіон в контексті формування системи регіональної безпеки та співробітництва

Формування нового світового порядку насамперед обумовлено новими умовами та військовими діями на європейському континенті. Посилення військово-політичної напруженості призвело до формування нових центрів сили та тяжіння, що, своєю чергою, призвело до концентрації озброєнь та загальної мілітаризації.

Зміна світоустрою внаслідок військових конфліктів та збільшення гарячих точок у світі, посилення загроз та формування центрів військового тяжіння, нездатність існуючих інституцій врегулювати ситуацію призводять до необхідності розробки нових механізмів безпеки.

Основною метою даної курсової роботи є виявлення ключових особливостей регіональної мілітаризації у світі, виявлення ключових центрів формування регіональних об'єднань в межах Чорноморського регіону. Дослідження показують, що останніми роками спостерігається зростання рівня мілітаризації окремих країн та найвищий рівень демонструють країни Східної Європи. Насамперед це пов'язано з наростанням загроз та ескалацією конфлікту в Україні з боку Росії, а також посиленням розжарення раніше розв'язаних конфліктів¹³.

Зростання ступеня військово – політичної напруженості призводить до необхідності формування центрів сили, здатних стримувати певні сили та загрози у регіонах. Раніше до таких сил відносили тільки зброю масової поразки, але в сучасному світі формується новий світовий порядок, здатний забезпечити стабілізацію ситуації в Європі з огляду на наявність досить сильного центру військової сили та загрозу з боку Росії. Тенденції мілітаризації свідчать про збільшення кількості та якості озброєнь у регіоні, який потенційно може перебувати у колі геополітичних інтересів Росії¹⁴. Дослідження показують, що в ситуації країни Східної Європи та Прибалтики особливо активно підвищують рівень технологізації армії та мілітаризації в цілому. Тенденції мілітаризації свідчать про збільшення кількості та якості озброєнь у регіоні, який потенційно може перебувати у колі геополітичних інтересів Росії¹⁵.

¹³ Воротнюк М. О. Конфлікти в Чорноморському регіоні: деякі аспекти теоретичного аналізу. URL: <http://www.jamestown.org/images/doc/KonstRon.doc> (дата звернення: 12.12.2022)

¹⁴ Ліпкан, В. А. Історичні передумови формування сучасної української національної ідеї. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Вип. 19 / Національний університет внутрішніх справ ; відп. ред. О. М. Бандурка. 2002. С. 177–182.

¹⁵ Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 08.07.2011 № 3677. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text> (дата звернення: 12.12.2022).

Ключовими передумовами формування нового світового порядку є посилення політичного протистояння і, відповідно, посилення мілітаризація в окремих регіонах світу. Слід зазначити, що окремі регіони світу мають найбільш динамічно зростаючий рівень мілітаризації, серед яких особливе місце посідає Східна Європа у сучасному світі. Ця частина Європи стає містком захисту від російської агресії.

Світові експерти намагаються оцінити рівень мілітаризації країн, їх військову міць, рівень підготовки та спроможності у військових конфліктах. Ключові показники, що оцінюють потенціал країн і регіонів щодо воєнних конфліктів це: глобальний індекс військової сили та глобальний індекс мілітаризації. Кожен із цих індексів враховує особливості регіонів і базується на різних підходах. Таким чином, перший індекс розглядає природні показники мілітаризації, а другий порівнює рівень уваги до військового сектору по відношенню до медицини¹⁶.

Чорноморський регіон має надзвичайно важливе значення для Європи, будучи великим і стратегічним перехрестям східно – західного і північно – південного коридорів. Багато експертів вважає, що той, хто контролює або домінує в Чорному морі, легко може поширити свій вплив на європейський континент, передусім на Балкани і Центральну Європу, але також і на Східне Середземномор'я, Південний Кавказ і північну частину Близького Сходу¹⁷.

Три країни – члени НАТО (Болгарія, Румунія та Туреччина) і низка країн – партнерів НАТО розташовані в цьому регіоні, тому будь-яка нестабільність або ворожість у цьому регіоні безпосередньо впливає на Альянс. Дії Росії були в центрі уваги Варшавського саміту НАТО в липні 2016 року, коли лідери Альянсу чітко дали зрозуміти, що «останні дії та політика Росії підривають стабільність і безпеку, посилюють невизначеність і змінюють середовище безпеки».

За останні роки Росія неухильно нарощує військову міць і супроводжує це цілеспрямованою та сміливою інформаційною кампанією, що призвело до повномасштабної війни проти України.

Найсерйозніша загроза архітектурі європейської безпеки, яка відкрито кидає виклик стабільному світовому порядку, проявилася в Чорноморському регіоні: конфлікт Росії з Грузією в 2008 році, її незаконна анексія Криму в 2014 році, її діяльність щодо дестабілізувати ситуацію на сході України, яка не припиняється та агресивні воєнні дії

¹⁶ European Parliament. Integrated Maritime Policy of the European Union. 2019. URL: <https://www.euro-parl.europa.eu/factsheets/en/sheet/121/integrated-maritime-policy-of-the-european-union> (дата звернення: 12.12.2022).

¹⁷ Vorotnyuk M. Foreign Policy Audit: Ukraine – Turkey. Discussion paper. Institute of World Policy. Kyiv. 2016. 32 p.

після 24 лютого 2022 року. Поряд із застосуванням звичайної військової сили Росія використовує асиметричні засоби ведення війни в цьому регіоні, спрямовані на створення проблем і перешкоджання реалізації суверенних рішень країн щодо процесів демократизації та євроатлантичної інтеграції¹⁸.

Для НАТО та ЄС в Чорноморському регіоні з боку Росії існує ціла низка ризиків та небезпек:

Нарощування Росією військової сили в регіоні, держава розгортає системи озброєнь, часто великого радіуса дії, задля перешкоджання свободі пересування іноземних військ на театрі операції. Ракети земля – повітря, балістичні або крилаті ракети земля – земля і протикорабельні ракети найчастіше застосовуються задля забезпечення А2/AD. До системи можуть додаватись інші елементи, такі як, наприклад, літаки передового базування, кораблі і підводні човни зі своїми засобами забезпечення переваги у повітрі і контролю за судноплавством¹⁹.

Негативний вплив Росії. Низка країн – членів НАТО і неурядових організацій інформують про зловмисну діяльність Росії, спрямовану на руйнування демократичних інститутів через використання певних рис відкритих економік і суспільств. У численних звітах описані інструменти і підходи, якими Росія для цього користується. Серед найбільш видимої діяльності – активна пропагандистська кампанія, спрямована на створення нових або розпалювання старих історичних проблем, які поставили б перешкоди на шляху регіональної співпраці, водночас підриваючи довіру до євроатлантичних інституцій – як НАТО, так і Європейського союзу.

Затяжні конфлікти, ескалація та повномасштабна війна. Дані конфлікти зосереджені навколо Чорноморського регіону. Вони створюють «сірі зони», які потенційно можуть сприяти або вже сприяють розквіту організованої злочинності, контрабанді і радикалізації. Для НАТО це виклик, тому що усі ці конфлікти несуть значну загрозу швидкої дестабілізації усього регіону²⁰.

Енергетична безпека та безпека транспортних маршрутів. Чорне море є ключовим транзитним коридором постачання енергоресурсів, тому головне питання полягає в гарантуванні безпечного постачання.

¹⁸ Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Вип. III. Луцьк : Терен, 2019. 428 с.

¹⁹ Council of the European Union. Council Conclusions on the EU's engagement to the Black Sea regional cooperation. 2019. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/39779/st10219-en19.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).

²⁰ Peace, Wealth and Human Potential. 2010 Discussion Paper. Institute for Economics and Peace. P. 4. URL: www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/PDF/2010/2010%20GPI%20Discussion%20Paper.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

Нинішнє середовище безпеки також викликає стурбованість з приводу можливості видобування викопного палива у прибережних водах. Безпека цих транспортних маршрутів має вирішальне значення для торгівлі і процвітання в цьому регіоні і поза його межами. В світлі цього, поточна нестабільність душить економічний розвиток і потенціал регіону, який міг би розвиватись за допомогою морської торгівлі і більшої економічної інтеграції.

В свою чергу, НАТО дає пояснення, що Альянс не має намірів розгорнути свої війська на сході або південному сході Європи. Проте незаконна анексія Криму Росією та агресія проти України спровокувала Альянс на виконання свого основного завдання – колективної оборони – і забезпечення її надійності²¹.

У Чорноморському регіоні Туреччина виокремлює три головні напрями зовнішньої політики і політики безпеки: Росія, ОЧЕС та Південний Кавказ; український напрямок був пріоритетом. Місце Росії в турецькій геополітичній і безпековій стратегії визначають постійно зростаючі потреби офіційної Анкари в енергоносіях, адже Росія – основний постачальник природного газу до цієї країни. Анкара бере власну лінію поведінки, підносячи національні інтереси над союзницькими домовленостями або вигодою для бізнесу. Ще однією визначальною рисою є те, що Росія претендує на статус наддержави, а Туреччина робить ставку на нарощування впливу в Чорноморському регіоні, на Кавказі, Близькому Сході, на Балканах і в Центральній Азії. Таким чином, на шляху до світового лідерства Росії стоїть Туреччина, економічне партнерство з якою водночас є для неї необхідним²².

Туреччина своїм прикладом для російської влади показує, що є країни НАТО, які не у повній мірі розділяють геополітичні стремління США, тим самим легітимізуючи геополітичну експансію Москви у регіоні Чорного моря.

Вторгнення Росії в Україну не лише змінило ситуацію з безпекою у ширшому Чорноморському регіоні, а й різко змінило сприйняття регіону світовими державами, його важливість для глобальної безпеки та ролі ключових регіональних гравців. Раніше Чорне море рідко вважалося одним із найважливіших стратегічних просторів світу. Ключові

²¹ Посольство України в Турецькій Республіці. Україна та Туреччина поглиблюватимуть стратегічне партнерство задля безпеки в Чорноморському регіоні – підсумки зустрічі президентів. 2016. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/news/45522-ukrajina-ta-turech-china-pogliblyvatimuty-strategichne-partnerstvo-zadlya-bezpeki-v-chornomorsykomu-regioni-pidsumki-zustrichi-prezidentiv> (дата звернення: 12.12.2022).

²² Нижник, Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков ; Українська академія держ. управління при Президентові України. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 159 с. Бібліогр.: с. 156–158.

держави – члени Європейського Союзу виявляли обмежений інтерес до безпеки Чорного моря, не мали послідовної стратегії щодо регіону і навіть не мали впевненості у тому, що Чорноморський регіон є невід’ємною частиною Європи²³.

Проте повномасштабне вторгнення Росії в Україну змістило регіон Чорного моря з периферії до центру процесів євроатлантичної безпеки. Війна також показала, що Чорноморський регіон слід розглядати не окремо, а як частину усєї системи європейської безпеки. Повернення великомасштабної війни до Європи змусило багато країн тверезо переоцінити свої сфери безпеки та оборони та краще усвідомити свою вразливість. Майбутній геополітичний ландшафт визначатиметься баченням Росії як загрози, яку слід стримувати.

3. Політика України в Чорноморському регіоні: регіональна безпека, економічне співробітництво

Чорноморський регіон став одним із першочергових пріоритетів української міжнародної політики за останні роки, враховуючи два гаранта безпеки національних інтересів і національної безпеки. Аналізуючи зовнішню політику України у цій сфері, важливо зосередитися на відносинах з сімома країнами (Азербайджан, Вірменія, Болгарія, Грузія, Молдова, Румунія та Туреччина), а також деякими регіональними ініціативами та проектами. У той час як російський фактор надзвичайно важливий для розвитку подій у Чорному морі і є рушійною силою розвитку української політики в Чорноморському регіоні.

З точки зору зовнішньої політики України Чорне та Азовське моря вважаються нероздільними частинами безпекового, економічного басейну. Тоді як 10 років тому Чорне море вважалось більше як Каспійський регіон, з сучасними тенденціями даний підхід має сенс лише для аналізу деяких тем, наприклад транспортування енергії. Аспект річки Дунай належить до обох частин Східної Європи та Чорного моря, і є основним напрямком політики, з економічної та безпекової точки зору²⁴.

Здебільшого політика України щодо Чорного моря переважно мала зосередження на двосторонніх відносинах, з обмеженим стратегічним баченням регіону. Однак зараз настав час сформувати цілісне бачення та додаткові багатосторонні регіональні ініціативи, які б не обмежувалися форматами ОЧЕС чи ГУАМ. Українське бачення чорноморської

²³ Филипенко А. О. Щодо стратегічних пріоритетів морської реалізації потенціалу України / А. О. Филипенко, В. В. Баришникова, К. Е. Степанова. Одеса : Регіон. Філіал Нац-го інституту стратегічних досліджень, 2012.

²⁴ Dimitrov Plamen. Bulgarian Geopolitical Society. Wider Black Sea and the new Frontiers of European Geopolitical Space. URL: www.aiprg.net/UserFiles/File/black_sea_conf_papers/Plamen_Dimitrov_paper.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

політики розвивається протягом останніх 10 років, від ідеї стати регіональним лідером до менш амбітних цілей, насамперед як економічне співробітництво з окремими державами. Питання безпеки, за винятком так званих «заморожених конфліктів» управління та співпраці всередині ініціатив BLACKSEAFOR і Black Sea Harmony, здебільшого ігнорували.

Тим часом розвиток «сірих зон», які не контролюються законними урядами зростає. Ці «сірі зони» становлять ризики та проблеми як військового, так і невійськового характеру для держави, де вони існують і зачіпають інтереси всіх країн регіону. В останні кілька років політика України до Чорноморського регіону має переважно зосередження на кримінальних питаннях щодо подолання та запобігання наслідків незаконної анексії Криму. Це обмежує розвиток потенціалу чорноморської політики України і розробки стратегічного бачення власної ролі в регіоні, повернення статусу морської держави²⁵.

25 червня 1992 р. в м. Стамбул 11 країн Причорномор'я підписали Стамбульську декларацію про Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС), що визначала загальні рамки діяльності цього міждержавного об'єднання. Відповідно до Статуту країни – члени співпрацюють за такими напрямками: торгівля та економічний розвиток, фінанси та банківська діяльність, зв'язок, енергетика, транспорт, сільське господарство, охорона здоров'я і фармацевтика, охорона навколишнього середовища, туризм, наука і технології, співробітництво у сфері культури, обмін статистичними даними та економічною інформацією, співробітництво між митними органами, гуманітарні контакти, боротьба з організованою злочинністю тощо.

У рамках ОЧЕС підписана низка документів про регіональне співробітництво, серед яких: Угода між урядами держав – учасниць про співробітництво у наданні надзвичайної допомоги і ліквідації надзвичайних ситуацій, що виникли внаслідок лих природного і техногенного характеру; Угода про співробітництво у боротьбі зі злочинністю, зокрема організованою тощо.

Корисним заходом стала Торгова місія України в Туреччині. Так, у ході її діяльності 25–26 вересня 2018 р. було проведено двосторонні зустрічі з представниками влади Туреччини, Українсько-турецький

²⁵ Yazgan H. Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union? Marmara University Journal of Political Science, Cilt 5, Ozel Sayi, Nisan, 2017. P. 67 URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301433> (дата звернення: 12.12.2022).

бізнес-форум, зустрічі підприємців двох країн у форматі В2В, а також освітній захід щодо особливостей ведення бізнесу в Туреччині²⁶.

Зовнішньоекономічні зв'язки України з країнами Чорноморського економічного співробітництва характеризуються позитивним сальдо з переважаючим більшістю країн, що виступає своєрідним трампліном і сигнал про готовність нарощувати експорт. Іноді залишається проблема стагнації експорту в ці країни у недосконалості правової бази між країнами, іноді в суто економічних факторах, наприклад кон'юнктура світових ринків сировини²⁷.

Серйозним стримуючим фактором є те, що велика частка нашого експорту до країн ОЧЕС – це сировинний характер, і це не дозволяє вітчизняним експортерам грати на ціні або якості продукції відносно конкурентів. Такі умови диктують необхідність, по – перше, удосконалення нормативно-правової бази для вдосконалення двосторонньої торгівлі між державами (введення додаткових пільгових умов для українських товарів, відкриття зони вільної торгівлі), по-друге, перейти до експорту готової продукції, а не сировини, від ціноутворення на яку ми маємо надзвичайно низький вплив (це потребує відкриття спільних підприємств, залучення інвестицій капіталу, удосконалення технологічного процесу виробництва).

Чорноморський регіон складається з різноманітних культурних, мовних, етнічних і релігійних ідентичностей. Неоднорідність зустрічається також за економічною структурою та політичною орієнтацією чорноморських країн. Таким чином, це не просто перехрестя геополітичного значення, а й перехрестя культур, суспільств і ринків. Басейн Чорного моря займає територію 834 719 кв. Морська зона включає населення 332 млн осіб, які проживають на територіях дванадцяти країн – членів Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС)²⁸.

Чорноморський регіон обмежений Європою, Кавказом і Анатолією, з'єднаний з Егейським і Середземним морями на півдні через Босфор. Дунай є найважливішою річкою, яка впадає в Чорне море. Окрім Дунаю, третьою та четвертою за величиною річок Європи, Дніпро і Дон впадають у Чорне море. Чорне море є міжнародним регіоном і є

²⁶ Burkinyskiy B., Stepanova K. National Maritime Interests of Ukraine in the Black Sea-Azov Basin. *Economics. Ecology. Socium*, 2017. № 1. P. 12–23.

²⁷ European Commission. The EU strategy for the Danube region. 2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0715> (дата звернення: 12.12.2022).

²⁸ European Union External Action. European Neighbourhood Policy (ENP). 2021. URL: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en (дата звернення: 12.12.2022).

важливою соціально – політичною темою для обговорення вченими щодо аргументів ідентичності, культури, ринкової інтеграції тощо.

Оскільки міжнародні регіони достатньо політично розроблені, можна стверджувати, що на сьогодні Чорноморський окреслений політичною структурою Чорноморського економічного співробітництва, який включає дванадцять країн: Албанію, Вірменію, Азербайджан, Болгарію, Грузію, Грецію, Молдову, Румунію, Росію, Сербію, Туреччину та Україну. Починаючи з 1990-х років було небагато спроб побудувати якусь формульну чорноморську регіональну спільноту. Уряди держав-учасниць сприймали регіональне співробітництво як важливий компонент своїх стратегій розвитку та укладали велику кількість регіональних угод, деякі з яких мають значне збігання членства²⁹.

Чорноморський регіон зараз знаходиться на критичному етапі щодо побудови регіональної архітектури на майбутнє. Нині регіональна громада та її інституційна будова є незавершеною роботою, яка поступово набуває форми. Ця регіональна побудова відображає процес, який вимагає від зацікавлених сторін взаємного коригування своєї поведінки через координацію політики. Основною причиною процесу регіональної співпраці є отримання додаткової переваги, яку не можуть отримати самостійні держав. Регіональне співробітництво сьогодні має значний сенс для регіону. Однак проблема полягає в тому, що модель регіонального співробітництва, яка зараз застосовується, потребує перегляду та до якої міри її потрібно налаштувати під сучасні потреби.

Оскільки регіональна економіка стає більш глобалізованою, а регіональні зв'язки налагоджуються після кількох років перехідного періоду, чорноморські країни зміцнюють торговельні зв'язки одна з одною, а нові торгові можливості для внутрішньо-регіональних держав збільшуються. У кризові роки посилюються внутрішньо-регіональні торгові зв'язки кількох чорноморських держав. Тенденція розвитку регіональної торгівлі має швидші темпи розвитку, ніж загальний обсяг торгівлі в регіоні, який фактично не змінюється³⁰.

Кризові роки свідчать про зростання регіонального економічного співробітництва. Таким чином, у роки зростання, з 2000–2008 і 2010 року відновлювалась внутрішньо-регіональна торгівля, яка була значно інтенсивнішою ніж загальна зовнішня торгівля, хоча внутрішньо-

²⁹ Akhmedova E. The importance of the Black Sea security cooperation between the Republic of Turkey and Ukraine and the European Union Black Sea synergy security system. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 64 (2019). С. 168–179.

³⁰ President of Ukraine. Joint Declaration of the 9th meeting of the High-Level Strategic Council between Ukraine and the Republic of Turkey. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/spilna-deklaraciya-devyatogo-zasidannya-strategichnoyi-radi-67909> (дата звернення: 12.12.2022).

регіональні торговельні потоки навколо Чорного моря залишалися низькими. Регіональна торгівля та інвестиційні потоки поглибилися в результаті обох заходів політики і ринкових процесів. Інтеграція, керована політикою (або формальна), відноситься до великої кількості регіональних і двосторонніх торговельних угод, створених за останнє десятиліття. Ринкова (або неформальна) інтеграція в регіоні Чорного моря була керована інвестиціями та торгівлею переважно в енергетичному секторі, а також у сфері послуг виробництв. Зростаюча важливість торгової інтеграції робить положення додаткових регіональних суспільних благ – особливо інфраструктури, і має вирішальне значення. Перспективи зростання також значною мірою залежатимуть від того, чи фірми зможуть розвинути конкурентну перевагу на позарегіональних ринках, тобто міжнародних. Позитивні тенденції в регіональній торгівлі відображають покращення в кількох важливих аспектах. Трансформація Чорного моря XXI століття супроводжувалася прогресом у фіскальній консолідації, інфраструктурі (як у транспорті та телекомунікаціях), поширенні демократичних практик та громадській участі щодо питань управління³¹.

Сьогодні галузь туризму є джерелом доходів для більшості країн Чорного моря. Чорне море формується як об'єднаний регіон і є привабливим туристичним напрямком не лише для іноземних відвідувачів, а й для власних громадян. На країни ОЧЕС припадає майже 12% світового туризму або понад 106 млн туристів. Що стає важливим для потенціалу регіонального співробітництва, це швидке зростання внутрішньорегіонального туристичних потоків в останні роки. Оскільки туристична індустрія тісно пов'язана з розвитком інфраструктури, послугами та візовими питаннями, вона є полем для спільних програм та проєктів. Екотуризм, культурний туризм, наприклад проєкти культурних маршрутів, складають такі приклади поточної співпраці між чорноморськими країнами³².

Сьогодні регіоналізм у Чорноморському регіоні переживає третій етап розвитку. Системні зміни та еволюція внутрішнього контексту стали основою трьох фаз європейського регіоналізму після холодної війни, центральною сценою якого було Чорне море. Проїшов перший,

³¹ Посольство України в Турецькій Республіці. Україна та Туреччина поглиблюватимуть стратегічне партнерство задля безпеки в Чорноморському регіоні – підсумки зустрічі президентів. 2016. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/news/45522-ukrajina-ta-turechchina-pogliblyuvatimuty-strategichne-partnerstvo-zadlya-bezpeki-v-chornomorsykomu-regioni-pidsumki-zustrichi-prezidentiv> (дата звернення: 12.12.2022).

³² Dimitrov Plamen. Bulgarian Geopolitical Society. Wider Black Sea and the ew Frontiers of European Geopolitical Space. URL: www.aiprg.net/UserFiles/File/black_sea_conf_papers/Plamen_Dimitrov_paper.pdf. (дата звернення: 12.12.2022).

формувальний етап у дев'яностих роках минулого століття, коли після закінчення холодної війни з'явилися кооперативні ініціативи, спричинені системними змінами та геополітичними зрушеннями.

Європа, зокрема, стала ареною так званих схем «нового регіоналізму», що включає комплексні, багатовимірні угруповання з відкритим членством. Під час цього періоду місцеві органи влади побачили нові можливості для утвердження регіонального лідерства, водночас, нові незалежні держави взяли на озброєння риторичку регіоналізму, щоб підвищити свій міжнародний авторитет і вирішити питання розвитку та проблеми безпеки.

Другий етап регіоналізму з'явився в першій половині 2000-х років, у часи розширення ЄС і НАТО на схід, це вимагало процесів співпраці призначених для пом'якшення «розділових ліній», створених розширенням.

Третій етап чорноморського співробітництва на європейському, місцевому та глобальному рівнях окреслюють три події. По-перше, приєднання Болгарії і Румунії до Європейського Союзу в 2007 році, що відзначилось розширенням ЄС і його впливу в Чорному морі. По-друге, серпнева війна 2008 р. між Росією та Грузією мали регіональні наслідки з точки зору загострення дилеми безпеки. По-третє, вибух світової фінансово – економічної кризи 2008 року, що змінило пріоритети всіх урядів регіону та за його межами³³. Наразі ж можна говорити про частковий параліч чорноморського регіону, викликаний масовими бойовими діями Росії проти України.

Сучасні науковці та представники урядів працюють над розробкою стратегій та вирішень проблем, які наразі існують в Чорноморському регіоні. Першим кроком у розробці регіональної стратегічної структури є визначення та підтримка будівельних блоків або зміни рушійних сил, які дозволять їх реалізувати. Під рушійними силами розглядається розвиток приватного сектору; належне управління та інституції; економіка, заснована на знаннях, і партнерство з установами розвитку. Ці драйвери не слід розглядати як незалежні один від одного, оскільки звільнення одного має позитивний вплив на інші. Вони також вказують на «глибші» форми співпраці, оскільки мають справу з питаннями міжнародного співтовариства за межами регіону. Є ціла низка заходів, що можуть змінити ситуацію в позитивну сторону, зокрема розвиток приватного сектору. Більш ефективне регіональне співробітництво в регіоні Чорного моря передбачає сприянню мобільності факторів, сприянню переміщення фінансів, людей, товарів і послуг. У зв'язку з

³³ Тассинарі Фабріціо. Синергія чорноморської регіональної кооперації. URL: www.harvard-bssp.org/bssp_rus/publications/225

цим, розвиток приватного сектору є критично важливим засобом оптимального розподілу ресурсів, щоб сприяти розвитку та регіональній конкурентоспроможності. Приватний сектор і бізнес роблять фактичну інтеграцію можливою, оскільки вони є фактичними агентами внутрішньо-регіональних торгових та інвестиційних зв'язків. Для вдосконалення послуг застосовується певна макроекономічна конвергенція та інша додаткова політика щодо нормативно-правової бази, включаючи інвестиції, які є важливими разом зі зменшенням перешкод для транскордонного бізнесу.

Регіональна економіка, заснована на знаннях. У контексті знання, економіка, інновації та конкурентоспроможність базуються на підготовлених людських ресурсах, особливо в галузях, у яких регіон має або може отримати конкурентні переваги. Досвід успішних регіонів, таких як Європа та Південно-Східна Азія, свідчить про те, що потоки знань, навчання та інновації мають вирішальне значення для результатів економічного розвитку. Регіони в умовах прискореної глобальної ринкової інтеграції та конкуренції повинні будуватися на середовищах, які зберігають і розвивають економіку знань.

За останні двадцять років зросли економічні труднощі та потреби в управлінні регіональними суспільними благами (такі як навколишнє середовище, торгівля, фінансова стабільність і знання). Це спричинило сильні вимоги до регіональної співпраці та інтеграції. У Чорноморському регіоні вимоги щодо координації політики та регіональної співпраці повинні бути виконані ефективно. У ХХІ столітті регіоналізм більше змістився до управління, а не до інтеграції. Потреба для регіональних інституцій походить від нездатності глобальних інституцій своєчасно та ефективно реагувати на специфічні потреби регіону. Сьогодні це має сенс для сусідніх держав – односторонців, для спільного вирішення спільних проблем спочатку на регіональному рівні, шукаючи глобальних відповідей на ці проблеми. Крім того, зрозуміло, що уряди стурбовані збереженням національного суверенітету. Проте кращою стратегією був би «відповідальний суверенітет» згідно з якими країни беруть участь у справедливому, заснованому на правилах і підзвітному міжнародному співробітництві, об'єднанні колективних зусиль, які б підвищували добробут³⁴.

³⁴ European Commission. The EU Maritime Security Strategy Action Plan 2020 Implementation report. 2020. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjnnNb7z6P9AhXMiP0HHZ3gBmoQFn0EAcAQ&url=https%3A%2F%2Foceans-and-fisheries.ec.europa.eu%2Fsystem%2Ffiles%2F2021-03%2Ffeumss-factsheet-swd-2020-252_en.pdf&usg=AOvVaw1uPXqkzjNf7uZsTxM3nSWn (дата звернення: 12.12.2022).

Інструменти для формування процесів співпраці також еволюціонували разом з економікою і технологічними розробками. Інгредієнти для успішної регіональної співпраці сьогодні не обов'язково такі, як ті, які могли б з'явитися незамінними 20–50 років тому.

Для досягнення результатів будь-якої регіональної політики ніщо не може замінити роль місцевих зацікавлених сторін (державних і недержавних). Місцеві еліти мають активізувати свої зусилля та підтримку регіональних зусиль, як незамінного контексту, у якому національна політика (розвиток і безпека) можуть бути ефективнішими і мати значну підтримку.

ВИСНОВКИ

Тривалий час українська зовнішня політика в Чорноморському регіоні переважно зосереджувала увагу на двосторонніх відносинах з обмеженим стратегічним баченням регіональних процесів. Україна має розробити додаткові цільові регіональні ініціативи, які б не обмежувалися ГУАМ або ОЧЕС.

Чорноморський регіон має ключове значення для безпеки Європи і світу, стверджують аналітики, яких запросив для обговорення Центр аналізу європейської політики (СЕРА). А тому учасники висловили свою підтримку законодавчим зусиллям, які вже роблять американські сенатори щодо запровадження законодавства США про довгострокову стратегію в Чорноморському регіоні.

При визначенні політики НАТО щодо Чорного моря, насамперед, постає базова проблема визначення самого регіону. Попри чіткі географічні рамки політичні кордони Чорноморського регіону завжди були предметом дискусій навіть для прибережних країн. Таким чином, коли НАТО визначає свою політику щодо регіону, йому треба відповісти на питання, які країни ця політика охоплює. Ця відповідь є важливою, оскільки буде мати вплив на подальші кроки у визначенні загроз і викликів, політик і стратегій.

Враховуючи триваючу російську агресію проти нашої держави, необхідно зосередитися на розвитку відносин з Румунією, Туреччиною та Грузією, задля обмеження російського впливу і збільшення присутності НАТО в регіоні. Так само, як з урахуванням Грузії та Азербайджану розвивати регіональний транзитний потенціал і реалізовувати нові транспортні проекти.

Міжнародна спільнота повинна акцентувати увагу на підтримці зусиль України у відновленні її територіальної цілісності та суверенітету, а сектор морської безпеки є важливим проектом реформи всього оборонного сектору в Україні.

Необхідно збільшувати українську інформаційну присутність в усіх чорноморських державах та просувати українські національні інтереси в економічній сфері. Україна все ще потребує комплексного стратегічного бачення в Чорноморському регіоні, яке слід розробити як окремий документ із всебічним поглядом на безпеку, політику, економіку, екологію, гуманітарні і транскордонні пріоритети. Посилення співробітництва з окремими країнами дозволить створити регіональну стійкість, щоб захистити критичну інфраструктуру, в разі надзвичайних ситуацій. Нові багатосторонні проекти співробітництва можуть йти за такими конфігураціями: Україна – Румунія – Молдова, Україна – Туреччина – Грузія – Азербайджан, Україна – Грузія – Молдова.

Враховуючи сучасні нам умови воєнної активності, така кооперація повинна носити військово-оборонний характер, що дозволить Україні не тільки підтримувати на високому рівні військово-промисловий комплекс, але також запускати лінійку військової продукції, яку використовуватимуть сусідні держави для протидії російській загрозі. Оскільки війна виявила серйозний параліч всього морського регіону, слід окремо взяти до уваги диверсифікацію логістичних шляхів, аби надалі уникати таких потужних криз поставок.

АНОТАЦІЯ

З початку 1990-х років на перший план вийшла проблема забезпечення регіональної безпеки і стабільності. Множинність держав, зростання терористичних ризиків, розвиток відповідної інфраструктури і торгівлі зробив ризики дестабілізації надто дорогими і високими. У роботі ми спробували показати, яким чином відбувалося формування архітектури Чорноморського регіону, як на нього впливали дії Росії, чи було очевидним продовження дестабілізації ситуації та яку наразі ми маємо нормативно-правову базу навколо Чорного моря, наших сусідів та їх партнерів.

Література

1. Гурковський В. І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 25.00.02. Київ, 2004. 20 с.

2. Біла К. О. Особливе партнерство Україна – НАТО як проблема національної та європейської безпеки : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Нац. Акад. наук України ; Інститут світової економіки та міжнародних відносин. Київ, 2002. 14 с.

3. Висоцький А. Ф. Регіоналізм в міжнародно-правовому регулюванні морської діяльності держав : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 1986. С. 18.

4. Воротнюк М. О. Конфлікти в Чорноморському регіоні: деякі аспекти теоретичного аналізу. URL: <http://www.jamestown.org/images/doc/KonstRon.doc> (дата звернення: 12.12.2022)

5. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (14). /ред. кол.: І. В.Артёмов (голова) та ін. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. 236 с.

6. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року : Постанова КМУ від 7 жовтня 2009 р. № 1307. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.12.2022).

7. Запорожець Т. В. Нормативно-правове забезпечення державних механізмів запобігання та врегулювання етнополітичних конфліктів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 12. С. 92–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_12_27

8. Ліпкан В. А. Історичні передумови формування сучасної української національної ідеї. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Вип. 19 / Національний університет внутрішніх справ ; відп. ред. О. М. Бандурка. 2002. С. 177–182.

9. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков ; Українська академія держ. управління при Президентові України. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 159 с. Бібліогр.: с. 156–158.

10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 08.07.2011 № 3677. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text> (дата звернення: 12.12.2022).

11. Посольство України в Турецькій Республіці. Україна та Туреччина поглиблюватимуть стратегічне партнерство задля безпеки в Чорноморському регіоні – підсумки зустрічі президентів. 2016. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/news/45522-ukrajina-ta-turechchina-pogliblyuvati-muty-strategichne-partnerstvo-zadlya-bezpeki-v-chornomorsykomu-regioni-pidsumki-zustrichi-prezidentiv> (дата звернення: 12.12.2022).

12. Снігір О. В. Відносини України та ЄС у контексті формування безпекового сегмента чорноморської політики Євросоюзу. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3 (8). С. 192 – 201.

13. Тассинарі Фабріціо. Синергія чорноморської регіональної кооперації. URL: www.harvard-bssp.org/bssp_rus/publications/225

14. Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Вип. III. Луцьк : Терен, 2019. 428 с.

15. Филипенко А. О. Щодо стратегічних пріоритетів морської реалізації потенціалу України / А. О. Филипенко, В. В. Барішнікова, К. Е. Степанова. Одеса : Регіон. Філіал Нац-го інституту стратегічних досліджень, 2012.

16. Burkinskyi B., Stepanova K. National Maritime Interests of Ukraine in the Black Sea-Azov Basin. *Economics. Ecology. Socium*, 2017. № 1. С. 12–23.

17. Dimitrov Plamen. Bulgarian Geopolitical Society. Wider Black Sea and the New Frontiers of European Geopolitical Space. URL: www.aiprg.net/UserFiles/File/black_sea_conf_papers/Plamen_Dimitrov_paper.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

18. European Union External Action. Black Sea Synergy. 2019. URL: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/346/black-sea-synergy_en (дата звернення: 12.12.2022).

19. European Union External Action. European Neighbourhood Policy (ENP). 2021. URL: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en (дата звернення: 12.12.2022).

20. European Commission. The EU strategy for the Danube region. 2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0715> (дата звернення: 12.12.2022).

21. European Parliament. Integrated Maritime Policy of the European Union. 2019. URL: <https://www.euro-parl.europa.eu/factsheets/en/sheet/121/integrated-maritime-policy-of-the-european-union> (дата звернення: 12.12.2022).

22. European Commission. The EU Maritime Security Strategy Action Plan 2020 Implementation report. 2020. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUK EwjnnNb7z6P9AhXMiP0HHZ3gBmoQFnoECACQAQ&url=https%3A%2F%2Foceans-and-fisheries.ec.europa.eu%2Fsystem%2Ffiles%2F2021-03%2Ffeumss-factsheet-swd-2020-252_en.pdf&usg=AOvVaw1uPXqkzjNf7uZsTxM3nSWn (дата звернення: 12.12.2022).

23. Fabrizio T. The European sea: Lessons from the Baltic Sea region for security and cooperation in the European neighborhood. *Journal of Baltic Studies*. 2010. Iss. 36. P. 387–407.

24. Council of the European Union. Council Conclusions on the EU's engagement to the Black Sea regional cooperation. 2019. URL:

<https://www.consilium.europa.eu/media/39779/st10219-en19.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).

25. Yazgan H. Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union? Marmara University Journal of Political Science, Cilt 5, Ozel Sayi, Nisan, 2017. Pp. 67. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301433> (дата звернення: 12.12.2022).

26. Akhmedova E. The importance of the Black Sea security cooperation between the Republic of Turkey and Ukraine and the European Union Black Sea synergy security system. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 64. С. 168–179.

27. Vorotnyuk M. Foreign Policy Audit: Ukraine – Turkey. Discussion paper. Kyiv : Institute of World Policy, 2016. 32 p.

28. Peace, Wealth and Human Potential. 2010 Discussion Paper. Institute for Economics and Peace. P. 4. URL: www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/PDF/2010/2010%20GPI%20Discussion%20Paper.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

29. President of Ukraine. Joint Declaration of the 9th meeting of the High-Level Strategic Council between Ukraine and the Republic of Turkey. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/spilna-deklaraciya-devyatogozasidannya-strategichnoyi-radi-67909> (дата звернення: 12.12.2022).

30. Global Peace Index 2011. Methodology, Results and Findings. Institute for Economics and Peace. P. 22. URL: www.visionofhumanity.org

Information about the authors:

Krivel Viktor Antonovych,

Alumni of the “U. S. Political Institutions:
Congress, Presidency, Courts, and Bureaucracy”

Harvard University

Cambridge, MA, USA

Volkivskiy Mykola Anatoliiovych,

Researcher

Geneve University

24 rue du Général-Dufour 1211 Genève, Switzerland